

بازشناسی نقش طبیعت در مسکن از بعد معرفت‌شناسی در خانه‌های سنتی؛ مطالعه موردی: خانه‌های بهنام، گنجه‌ای‌زاده، حیدرزاده*

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۴

کد مقاله: ۳۵۱۹۷

افسانه فرجیان اسفنجانی^{۱*}، پریسا هاشم‌پور^۲، لیلا مدقالچی^۳

چکیده

رابطه سه‌جانبه انسان و طبیعت (یکی از منابع شناخت و معرفت) و معماری همواره بوده و هست. برای شناخت باطن جهان و خویشتن از طریق طبیعت، بررسی صورت باطنی نهفته در طبیعت ضرورت پیدا می‌کند. سوالات تحقیق حاضر عبارتند از: ۱- چگونه از طریق طبیعت می‌توان به معرفت رسید؟ ۲- جایگاه طبیعت در خانه‌های مورد بررسی برپایه معرفت‌شناسی چگونه است؟ هدف پروژه ارتباط طبیعت و معرفت است. روش گردآوری اطلاعات با تکیه بر اسناد و مدارک، از نوع کتابخانه‌ای و میدانی است. سپس اطلاعات حاصله به روش استدلال منطقی تحلیل شده است. نتایج و راهکارهای تحقیق جهت نیل به مهم‌ترین اصل در وادی معرفت (کمال) عبارتند از: ۱- هر سه ابزار شناخت و معرفت (حس، عقل، قلب و شهود) در ارتباط با طبیعت به کار گرفته‌شود و تنها به یک بخش اکتفا نشود. ۲- تنها جنبه‌های روانی ارتباط با طبیعت مدنظر قرار نگیرد و حوزه معنوی و روحانی نیز جهت نیل به کمال مدنظر باشد. ۳- علاوه بر هماهنگی و هم‌آوایی با طبیعت، کمال بخشی بدان نیز صورت گیرد. ۴- کیفیات و متغیرهای به‌دست آمده از ارتباط انسان و طبیعت و نیازهای وی در این ارتباط با هر سه ابزار (حس و عقل و شناخت) در طراحی مسکن به کار گیرد.

واژگان کلیدی: طبیعت، مسکن، معماری، انسان، معرفت‌شناسی

*- این مقاله مستخرج از پایان‌نامه نویسنده اول در مقطع کارشناسی ارشد رشته معماری اسلامی دانشگاه هنر اسلامی تبریز با عنوان «طراحی مجموعه مسکونی جهت بازشناسی نقش طبیعت در مسکن از بعد معرفت‌شناسی در تبریز» به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم است.

۱- دانشجو کارشناسی ارشد، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

۲- استاد گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

۳- استاد گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

زندگی انسان با طبیعت همراه بوده با نزدیکی به طبیعت و درک زیبایی‌های آن؛ روح و روان آدمی جانی دوباره می‌گیرد که در نظر افراد زیبایی‌های موجود در طبیعت متفاوت بوده به گونه‌ای که: ۱- در بعضی افراد الهام‌بخش بوده و منجر به خلق آثاری می‌شود ۲- در برخی دیگر ارتباط و لذت بردن از مناظر زیبای طبیعت، راهی ساده جهت کسب آرامش روحی و روانی است. ۳- در بعضی افراد نیز راهی به سوی خداشناسی و کسب معارف است. ۴- در برخی منجر به کامل کردن سجایای اخلاقی می‌شود. طبیعت پر از موعظه و درس است، درس‌هایی از قبیل: تربیتی، اخلاقی، اعتقادی، معنوی، عبادی و از همه مهم‌تر درس خداشناسی که از طریق آن می‌توان خدا را شناخت و به قرب خدا رسید (خواجه، ۱۳۹۳: ۱). اما امروزه با تأثیرات مکانیزه شدن بر ذهنیت انسان، دوری تدریجی از محیط طبیعی و مانوس شدن وی با مصنوعات خود رخ داده و از طبیعت جدا شده است، که منجر به انواع سرخوردگی‌ها و امراض روانی می‌گردد (عطائی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱). معماری سنتی ایران به ویژه در حوزه بناهای مسکونی قرارگرفته در فلات مرکزی، نمونه‌ای شایسته از هم‌آهنگی میان معماری و طبیعت در سطح معنوی و ژرف به شمار می‌رود که نشأت گرفته از بطن اندیشه اسلامی است. اینجاست که ضرورت احیای مجدد ارزش‌های انسانی، از طریق شور دوباره بخشیدن به ارتباط انسان و طبیعت درک می‌شود. در مطالعات پیشین طبیعت از جنبه‌های مختلف همچون طراحی پایدار، مجموعه مسکونی طبیعت‌گرا، طراحی مسکن سبز در راستای سلامت روانی و نشاط روحی ساکنان و... پرداخته شده ولی از باب معرفت‌شناسی بررسی نشده است. معرفت و شناخت انسان و آشنایی با بعد وجودی وی فرد را در کنترل نیازها در مقابل تغییر سریع سبک‌ها راهنمایی می‌کند، توجه به محتوای انسانیت نادیده گرفته شده که متناسب با روز حرکت نکرده و انسان تغییری نکرده است. بنابراین توجه به شناخت انسان و عبور از سطح موارد و پرداختن به باطن، نقش موثری در معماری دارد؛ که بی‌توجهی به آن منجر به توسعه شکاف بین نیازها و خواش‌ها می‌شود (ریش سفید و دیگران، ۱۳۹۴: ۳۷). مسئله مسکن و تبیین نقش رابطه ۳ جانبه انسان، طبیعت و معماری از مهم‌ترین جنبه‌های زندگی انسان است (غفاری جباری و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۳). با شناخت روابط پیچیده میان انسان و طبیعت؛ می‌توان زندگی انسان را تفسیر نمود و به هدف‌ها و کنش‌های اجتماعی و سیاسی او پی برد. منابع شناخت عبارتند از: ۱- طبیعت (منبع بیرونی) ۲- علم و عقل انسان ۳- قلب و دل. قرآن به ظاهر (طبیعت و محسوسات) توجه کرده است بدون آنکه از باطن (ماوراء الطبیعه و غیب و معنویت) اعراض کرده باشد (مطهری، ۱۳۹۲: ۳۲۷). این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سوالات است: ۱- چگونه از طریق طبیعت می‌توان به معرفت رسید؟ ۲- جایگاه طبیعت در خانه‌های مورد بررسی بر پایه معرفت‌شناسی چگونه است؟ هدف از انجام این پروژه آن هست که طبیعت و اهمیت آن در مسکن بر پایه معرفت‌شناسی بررسی شود. روش گردآوری اطلاعات با تکیه بر اسناد و مدارک موجود؛ از نوع کتابخانه‌ای و میدانی است. سپس اطلاعات حاصله از مبانی نظری به روش استدلال منطقی در نمونه‌ها تحلیل شده است. بدین نحو که اطلاعات مورد نیاز در خصوص هر بنا با مشاهدات مستقیم و عکسبرداری از نمونه‌های موردی واقع در منطقه مقصودیه شهر تبریز (خانه‌های بهنام، گنجه‌ای‌زاده، حیدرزاده) حاصل شده، علت انتخاب نمونه‌ها؛ واقع بودن آن‌ها در یک منطقه و دسترسی و بررسی دقیق نویسندگان بوده است.

۲- پیشینه پژوهش

در گذشته و حال توسط محققان و متفکران در مورد؛ طبیعت، نقش طبیعت در مورد کیفیت سکونت و طراحی پایدار و ارتباط با طبیعت و مسکن و... مطالعاتی صورت گرفته که ذیلاً به آن‌ها اشاره می‌گردد:

در مقاله‌ای با عنوان «نقش طبیعت در هویت دهی فضای شهری» ۲۰۱۵ نویسندگان «معیار رنجبران، باقر کریمی، آرمن کشاورز، نفیسه گلستانی»، این مقاله به بررسی اجمالی تأثیر دیرینه طبیعت و رابطه انسان با طبیعت، مفهوم هویت در فضاهای عمومی شهر که برگرفته از عناصر طبیعی می‌باشد را دربر می‌گیرد از قبیل کوه و زمین، آب و نور، درخت و گل. هدف از این تحقیق بررسی نوع نگرش به محیط پیرامونی شهر از منظر طبیعت‌گرایی و زیبایی‌شناسی بوده که در نهایت این نتیجه حاصل شده است که طبیعت از انسان دور نبوده و بلکه در کنار یکدیگر می‌توانند تأثیر بسزایی در هویت بخشی فضا در شهر داشته باشد. در مقاله‌ای با عنوان «بازیابی نقش طبیعت در ارتقای کیفیت سکونت در برج‌های مسکونی» ۱۳۹۶ مقاله کنفرانسی برگرفته از رساله آناهیتا نسیمی، دانشجوی کارشناسی ارشد گروه معماری، نویسندگان «آناهیتا نسیمی و حافظه پوردهقان» اذعان کردند که هدفشون شناسایی و بررسی تأثیرپذیری سلامت روانی ساکنین از محیط مصنوع پیرامونشان است، نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد: برج‌های مسکونی با فضای باز سبزتر منجر به بهبود کیفیت سکونت برای استفاده‌کنندگان می‌شود این امر در بهبود بیماری‌های ناشی از زندگی شهر نشینی نظیر بیماری‌های قلبی و عروقی نقش بسزایی دارد و موجب کاهش استرس و افزایش آرامش، سرزندگی می‌شود. در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر اقلیمی محیط‌های مسکونی در طب دوره اسلامی» ۱۳۹۵ نویسندگان جعفر طاهری بیان نمودند که: پزشکان برای اعتدال مزاج انسان، حفظ سلامتی و اقلیم درمانی؛ روش زندگی اقلیمی و سازماندهی محیط‌های مسکونی بر پایه تغییرات اقلیمی مکان‌ها و ویژگی‌های جغرافیایی را توصیه می‌کنند. بررسی اجمالی و مقایسه تطبیقی تعالیم متون طبی و معماری مسکونی ایران بیانگر این موضوع است که عامل هوا (میزان دما، رطوبت و تمیزی آن)

نقش اصلی را در مکان یابی وسازماندهی شهرها و فضاهای مسکن داشته است. در مقاله ای با عنوان « تحلیل تطبیقی بنیان های معرفت شناسی بر اساس دیدگاه های استاد مطهری و استاد جوادی آملی » نویسندگان « رشیدی و دیگران ، ۱۳۹۶ » بیان می کنند که هر دو اندیشمند در زمینه امکان معرفت دارای نظرات مشابه بوده، که از نظر مطهری منابع شناخت عبارتند از: طبیعت، عقل، قلب، تاریخ و فطرت است و ابزارهای معرفت : حس، برهان و تزکیه نفس است. اما از دیدگاه جوادی آملی عبارتند از: حس، عقل، تهذیب، کتاب منیر و وحی است و ابزارهای معرفت: حس، خیال، وهم، عقل و قلب است. انواع معرفت از دیدگاه مطهری عبارتند از شناخت حصولی و حضوری، شناخت اجمالی و تفسیری و غیره. آنچه که در پیرامون این مطالعات مغفول مانده و به آن اشاره نگردیده اصل ارتباط مسکن با طبیعت بر پایه معرفت شناسی است؛ بدین سبب این تحقیق به بازشناسی نقش طبیعت در مسکن از بعد معرفت شناسی می پردازد و در خانه های سنتی تحلیل می کند.

۳- روش پژوهش

روش گردآوری اطلاعات با تکیه بر اسناد و مدارک موجود؛ از نوع کتابخانه ای و میدانی است. سپس اطلاعات حاصله از مبانی نظری به روش استدلال منطقی در نمونه ها تحلیل شده است. بدین نحو که اطلاعات مورد نیاز در خصوص هر بنا با مشاهدات مستقیم و عکسبرداری از نمونه های موردی واقع در منطقه مقصودیه شهر تبریز (خانه های بهنام، گنجه ای زاده، حیدرزاده) حاصل شده، ارتباط طبیعت و نمونه ها در سه عرصه کالبدی باز و نیمه باز و بسته به جهت ادراک و حس طبیعت از زوایا و جنبه های مختلف بررسی گشته است. علت انتخاب نمونه ها؛ واقع بودن آن ها در یک منطقه و دسترسی و بررسی دقیق نویسندگان بوده است.

۴- مبانی نظری

۴-۱- معرفت شناسی

واژه معرفت شناسی ترجمه لفظ اپیستمولوژی (Epistemology) بوده که آن نیز مرکب از دو لفظ (۱) لفظ اپیستمه (Episteme) به معنای علم و معرفت (۲) لفظ لوگوس (Logos) به معنای نظریه یا پژوهش و تحقیق است. پس لفظ اپیستمولوژی به معنی نظریه معرفت یا فلسفه دانش است (صلیبا، ۳۳). از دیدگاه اندیشمندان مسلمان شناخت را نمی توان تعریف کرد، چون مفهومی بدیهی است. اما به هر رو تعریف هایی از آن رایج شده که در واقع تعریف نیست، بلکه توجه دادن به وجوه آن است (نقره کار؛ ۱۳۸۷: ۸۳). در تعریف اصطلاحی معرفت شناسی می توان این گونه گفت: دانشی است که از علم و شناخت و چگونگی فرآیند و منبع تحقق آن، انواع شناخت های بشری که شامل تصور و تصدیق، علم حضوری و علم حصولی و مانند آن می شود، بحث می کند. به بیانی دیگر علمی است که درباره شناخت های انسان و ارزشیابی انواع آن و تعیین ملاک درستی یا نادرستی آن ها بحث می کند (مصباح یزدی، ۱۳۹۲: ۱۵۱). اغلب معرفت شناسان برآنند که اصولی اولی و بدیهی وجود دارد که بی واسطه واضح و قابل درک اند و این قابلیت را دارند که سازوکار معرفتی کامل را فراهم آورند. افلاطون، ارسطو و ... و همچنین فیلسوفان مسلمان نیز در شمار مبنای معرفتی قرار می گیرند. از نظر مبنایان اصل یا اصولی اولی و بدیهی اند که ذهن بدون نیاز به استنتاج آن ها را درک می کند و از آنجا که سایر معرفت های بشری بر پایه این اصول استوارند، به آن ها باورهای پایه نیز می گویند (یومین، ۱۳۸۷: ۲۴۱ و ۲۴۶). از منظر دکارت معرفت پایه اولی یقینی و غیر قابل شک است؛ ثانیاً یقینی بودن آن صرفاً از طریق دو ویژگی به دست می آید: ۱- وضوح ۲- تمایز (دکارت، ۱۳۶۹: ۳۸). به عقیده جعفری اگر بشر یک سلسله حقایق تردیدناپذیر را نپذیرد، هیچ نوع معرفتی نخواهد داشت. تاکید وی بر این است که هیچ مسئله نظری وجود ندارد، مگر آنکه در اطراف آن قضایای بدیهی وجود داشته باشد، بدیهیات به معرفت هایی گفته می شود که انسان به طور مستقیم آن ها را مشاهده کند و به آن ها معرفت های یقینی نیز گفته می شود که از طریق علم حضوری یا علم فعلی برای ما حاصل می شود (نصری، ۱۳۸۷: ۲۰۷ و ۲۶۹). به اعتقاد حکمای اسلامی، شناخت جهان به طور کلی (آنچنان که هست) یعنی ایمان اسلامی؛ همان ایمانی که در قرآن نیز بدان اشاره شده است. حکما ایمان را به صورت معرفت و شناخت و به صورت حکمت تفسیر می کنند. بدین نحو که ایمان یعنی شناخت، اما شناختی که یک شناخت فلسفی و حکیمانه است، نه شناخت علمی که شناخت جزئی است. شناخت فلسفی و کلی و حکیمانه، یعنی اینکه مبدا و مقصد جهان و مراتب و جریان های کلی جهان را کشف کنیم و بدانیم (مطهری، ۱۳۸۹: ج ۲۳، ۱۸۲). معرفت و شناخت خدا یک شناخت بدیهی و از آشکارترین بدیهیات است و آنچه مانع شناخت او می شود جهل و نادانی نیست بلکه غفلت و بی توجهی است (طباطبایی، ۱۳۶۶: ۹۲).

۴-۲- ابزار شناخت و منابع معرفت:

شهید مطهری می فرماید: « تعبیر بهتر این است که دل منبعی برای شناخت است و تزکیه نفس ابزار این منبع، چنانچه طبیعت منبعی برای شناخت است و حواس ابزار آن، و نیز عقل منبعی برای شناخت است و استدلال و برهان ابزار آن. لذا بین ابزار و منابع معرفت فرق گذاشته اند؛ و طبق این نظر منابع معرفت عبارتند از: ۱- طبیعت، ۲- فطرت انسان، ۳- تاریخ ۴- عقل، ۵-

قلب (یعنی دل در حد تصفیه و تزکیه)، ۶- وحی و الهام، ۷- تجربه دینی، ۸- آثار علمی و کتبی گذشتگان. (علی، ۱۳۹۸: ۸-۹). سه ابزاری که به وسیله آن‌ها امکان شناخت حاصل می‌شود عبارتند از سه نیروی: ۱- حس ۲- عقل ۳- شهود درونی. که در ۴ دسته (حس‌گرایان، عقل‌گرایان، شهود‌گرایان، دسته چهارمی که هر سه ابزار را می‌پذیرند) قابل تقسیم‌اند: (نقره‌کار، ۱۳۸۷: ۸۵).

جدول ۱: ابزار و منابع شناخت، (منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲)

ابزار	ویژگی	منبع شناخت
حس	حس‌گرایان (پرداخت به حواس ظاهری)، مهم‌ترین شاخصه معرفت‌شناسی سلفیت؛ ذهن (لوح سفید) و آگاهی بر پایه: ۱- تکرار تجربه ۲- آزمون مکرر اشکال: محدودساختن معرفت در محسوسات، بدون یقین؛ عدم درک کلیات و یادآوری جزئیات با تجربه	طبیعت منبع برای شناخت و حواس ابزار آن؛ طبیعت به‌عنوان منبع معرفت بیرون از وجود خود
عقل	دکارت و افلاطون تکیه بر عقل، اعتماد بر یافته‌های عقلی و اخذ علم حصولی از علم حضوری، یقین آور؛ پی‌بردن به حکم کلی با بررسی جزئیات،	عقل هم ابزار معرفت و هم منبع معرفت؛ عقل منبع برای شناخت و استدلال و برهان ابزار آن (مطهری، ۱۳۷۹). شیوه‌های دستیابی به معرفت از طریق عقل: ۱- تمثیل ۲- قیاس ۳- استقراء، عقل منبع معرفت درون وجود خود
شهود درونی	مهم‌ترین شاخصه معرفت‌شناسی اشراق: قلب و شهود درونی، قبول قلب به عنوان ابزار شناخت نسبت به عرفا و عقل و قلب نسبن به برخی فلاسفه،	دل منبع برای شناخت، تزکیه نفس ابزار آن (مطهری، ۱۳۷۹)، شناخت حقیقی و دستیابی بدن از طریق: ۱- تزکیه نفس ۲- صفای قلب ۳- الهام باطن ۴- دل.
حس و عقل و شهود درونی	پذیرش فیلسوفان و اندیشمندان اسلامی مانند: غزالی، فخر رازی، سهروردی، ملاصدرا کندی: ارزش بیشتری نسبت به عقل قائل است. فارابی: ۱- حسی (درک‌کننده جزئیات) ۲- عقلی (درک‌کننده کلیات) ابزار علم از نظر ابن سینا: ۱- حس: الف) بعدظاهری ب) بعد باطنی ۲- عقل	مبدا معرفت و پایین‌ترین مرتبه: حس (ابن‌سینا)

۴-۳- طبیعت و انسان

به قول استاد مطهری: از آنجا که انسان برای حیات در جهانی دیگر خلق شده، عالم طبیعت به منزله بستری برای صلاحیت یافتن و تکامل انسان برای ورود به حیات ابدی، به منصف ظهور رسیده است (مطهری، ۱۳۷۳: ۲۱۰). برای بشر شناخت طبیعت گونه‌ای خودشناسی است (ضرغام، ۱۳۸۷: ۱۰۴). انسان از معماری به‌عنوان ابزاری برای زندگی در میان طبیعت، بهره گرفته و بعضا با رویکردهای درست به طبیعت احترام گذاشته است. (خاک‌زند و احمدی، ۱۳۸۶: ۳۶). فرهنگ ایرانی انسان را همراه با سایر عناصر طبیعت و جزء لاینفک آن می‌داند (یاری بروجنی و دیگران، ۱۳۹۶: ۳۲۸). جایگاه انسان در ارتباط با طبیعت از دو جنبه قابل بررسی است: ۱- هماهنگی و هم‌آوایی با آن ۲- کمال بخشی به طبیعت به عنوان خلیفه الله (عادل، ۱۳۹۱: ۱۰۷).

الف- هماهنگی و هم‌آوایی با طبیعت: انسان (عالم صغیر)، بخشی از عالم کبیر (طبیعت) است و پیروی از قوانین طبیعت و هماهنگی با ویژگی‌های سرشتی آن، عاملی بنیادین در مسیر بهتر زیستن انسان در طبیعت به‌شمار می‌رود (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۲۴۷ و ۲۵۰). بهره‌مندی انسان از طبیعت در یک رابطه استکمالی به معنی استقلال از قوانین و ضرورت‌های طبیعی نیست بلکه، شناخت حقیقی آن‌ها در پرتو ارتباطشان با وجود مطلق است (نصر، ۱۳۵۹: ۳۵۹).

ب- کمال بخشی به طبیعت به عنوان خلیفه الله: تکامل طبیعت و کمال بخشی بدن یعنی: ۱- کشف ویژگی‌ها و استعدادها و وجوه پنهان طبیعت ۲- به‌فعلیت رساندن قابلیت‌های به امانت گذاشته شده در آن؛ وابسته به طبیعت است (عادل، ۱۳۹۱: ۱۰۷). هنر اسلامی به وجهی نمادین و سمبلیک حضور این امانت را در وجود انسان به نمایش گذاشته و تجلی‌گاه و آینه‌ای برای اسماء و صفات الهی است (نقره‌کار، ۱۳۸۷: ۱۰۹). در مقابل طبیعت آدمی در عین بهره‌مندی از آن باوجود مستخرشدن عالم طبیعت بر انسان و مطرح‌شدن آدمی در مقام خلقت الهی، مسئولیتی را بر دوش دارد (نهج البلاغه، ۱۳۶۷: ۵۴۴). نصر خلافت را بخشی از فطرت میدانند: «خلافت جنبه دیگر فطرت است که معطوف به ماسوی الله است. انسان نسبت به خلقت فعال محض است. او کارگزار خداوند در زمین است. انسان در مقام خلافت پلی میان ملک و ملکوت است که مشیت الهی از طریق او در جهان متحقق می‌شود» (نصر، ۱۳۷۵: ۴۴). در تفکر الهی هرگونه دخل و تصرف انسان در طبیعت، باید از فساد و تباهی و آسیب بدن دور باشد و منجر به اصلاح و کمال آن شود. وظیفه انسان است که با تغییر در شتاب یا نوع کمال‌جویی و با اصلاح و عمران عناصر و پدیده‌های منحرف‌شده از مسیر مطلوب، توان طبیعت را برای دستیابی به کمال خود افزایش دهد (عادل، ۱۳۹۱: ۱۰۶-۱۰۷).

۴-۴- رابطه انسان با طبیعت بر اساس ساحت‌های پنج‌گانه

شناخت انسان اساسی‌ترین مقوله‌ی معرفتی است؛ زیرا این معرفت مادر همه‌ی معارف است و به دنبال کسب آن تکلیف انسان با سایر مقولات و مسایل مشخص می‌شود شناخت انسان از طریق روابطی که با جهان هستی اعم از خدا، خود، دیگران و طبیعت دارد می‌تواند ابعاد وجودی او را آشکار ساخته و زندگی دنیوی و اخروی را سامان کند. ساحت‌های وجودی انسان که در تمام عرصه‌های زندگی حضور دارند و روابط انسان نیز در این ساحت‌ها تحقق می‌یابد عبارتند از: (۱) ساحت عقیدتی- معرفتی (۲) ساحت احساسی، عاطفی و هیجانی (۳) ساحت ارادی (۴) ساحت گفتاری (۵) ساحت کرداری (قنبری، ۱۳۹۳: ۱۴-۱۵).

جدول ۲: رابطه انسان با طبیعت بر اساس ساحت‌های پنج‌گانه (منبع: فرجیان و هاشم پور، ۱۴۰۲)

ساحت‌ها	
عقیدتی- معرفتی	رابطه انسان با جهان: ۱- رابطه زندان و زندانی ۲- رابطه تسخیری ۳- جهان و طبیعت به‌عنوان امانتی از جانب خدا ۴- عوالم هستی به‌عنوان مظهر عظمت خدا و مسئولیت انسان در قبال آن ۵- سرو کار داشتن انسان با جهانی آگاه و هوشیار (طبیعت زنده و باشعور).
روان: احساسی، عاطفی و هیجانی	لذت بردن و رسیدن به آرامش درونی، منجر به اعتماد بر جهان طبیعت و اندیشیدن در آن؛ در نتیجه هدفدار دانستن جهان و موظف دانستن خود به عبادت پروردگار
ارادی	از دوره رنسانس به بعد تضعیف و تسخیر طبیعت منجر به مرگ طبیعت و در نهایت مرگ انسان گشته
گفتاری	رعایت توصیه‌هایی در ارتباط با طبیعت - بایدها و نبایدهای اخلاقی در تعامل با طبیعت
کرداری	تسلط انسان در طبیعت منجر به نگاهی تحقیرآمیز به منشا خود و حس فاصله بیشتر . در آیات قرآن زمین و موجودات آن (طبیعت) خلق شده برای استفاده انسان و تأکیدی بر آن که تسلط بر طبیعت به خودی نمی‌تواند مذموم و ناپسند باشد. در هنگام حضور در طبیعت حس بازگشت به اصل و منشأ، موجب لذت و خوشی او میگردد، خداوند در قرآن نیز بر لزوم تفکر و توجه در طبیعت جهت نیل به شناخت تأکید کرده و بشر را جزوی از طبیعت نام برده و به او اجازه‌ی تصرف و تسلط بر آن را داده است (قنبری، ۱۳۹۳: ۴۷-۵۶).

۴-۵- ارتباط طبیعت و معرفت

طبیعت (در حکم اساسی‌ترین منبع شناخت) محسوب می‌شود؛ که از طریق ابزارهای شناختی همچون: ۱- حواس ۲- عقل ۳- قلب می‌توان عالی‌ترین مراتب شناخت یا معرفت را به دست آورد (خواجه، ۱۳۹۳). در بخش‌های مختلف کتاب آسمانی، خداوند طبیعت و عناصر طبیعی را آیه و نشانه خود معرفی کرده و در متون اسلامی، تماس با طبیعت و تفکر و مذاقه در آن، راهی به سوی خداشناسی است (مطهری، ۱۳۶۷: ۶۷). با پیروی انسان از طبیعت (قوه روحانی) به‌عنوان وسیله‌ای برای دستیابی به ساحت الهی؛ می‌تواند به مراتب دیگر وجود دست یابد و به صورت آسمانی اشکال طبیعت آگاهی یابد (کبیری سامانی، ۱۳۹۲). طبیعت شامل سه قلمرو معنایی متمایز است: ۱- عناصر طبیعی و کالبد طبیعت ۲- معنا و تمثیلات آن جهانی مترتب بر طبیعت ۳- ویژگی‌های ذاتی و قوانین حاکم بر طبیعت (نقی‌زاده، ۱۳۸۰: ۶۳). راه‌های پاسخگویی به نیازهای بعد عقلانی (زیبایی شناختی) عبارتند از: دریافت آموزه‌هایی از طبیعت (صحنه‌های خلقت خداوند) با الهام از تزئینات و هندسه موجود در طبیعت ۲- امکان ایجاد ارتباط مستقیم با طبیعت . معمار با راهکارهایی همچون: ۱- بهره‌گیری از تزئینات و فرم‌های برگرفته از طبیعت ۲- ایجاد دیدهای مطلوب به طبیعت سعی در ایجاد زمینه تفکر و اندیشه عمیق در مخاطب را دارد؛ از سویی دیگر، تدبیر در طبیعت مقدمه کمال معنوی انسان نیز هست (مطهری، ۱۳۶۷: ۶۷). همچنین طبیعت حس تذکر در انسان را تقویت نموده است. مترادف دانستن برخی پدیده‌ها و عناصر طبیعی با مصادیقی از جهان معنا و ملکوت، گواهی روشن بر تمثیلات آن جهانی طبیعت و عناصر آن است (عادلی، ۱۳۹۱: ۱۰۵). نقره کار و تقدیر (۱۳۹۳) توجه به حواس انسان (بینایی، بویایی، شنیداری، چشایی و لامسه) در بهره‌گیری از طبیعت را از راهکارهای پاسخگویی به نیازهای روانی انسان (احساس شادی و آرامش) ذکر می‌نمایند (نقره‌کار و تقدیر، ۱۳۹۳: ۳۱). قابلیت‌های محیطی در مورد نحوه تامین نیازهای عقلانی عبارتند از: ۱- ارتقای شناخت و معرفت انسان ۲- تامین نیازهای زیبایی‌شناسی انسان با استفاده از نقش‌ها و آرایه‌ها و نمادها ۳- ایجاد زمینه تفکر برای انسان با دوری از هیاهو و توجه به درونگرایی (نقره کار و تقدیر ۱۳۹۳، ۳۱). از دیدگاه باورمندان به خدا رابطه انسان با جهان، رابطه‌ای عقلانی می‌باشد نه رابطه حسی و تجربی. با تکیه بر حس و تجربه نمی‌توان حقیقت انسان و جهان را فهمید، چرا که ثمره‌ای جز انکار و نادیده گرفتن خود و جهان و آفریننده آنها نخواهد داشت. رابطه انسان با جهان دربردارنده وابستگی خالص ارادی انسان به خدا و تمام حقایق هستی است. و ایجاد چنین رابطه‌ای وابسته به کیفیت ایمان، اعتقاد و نحوه روابطی است که با مراتب وجودی خود با اجتماع، طبیعت و از همه مهم‌تر با خداوند دارد. اگر این روابط روی موازین عقل و دین باشد، رابطه‌ای صحیح بوده و ثمره خواهد داشت، از نظر قرآن یک انسان مومن و معتقد جهان را واجد هدفی متعال می‌داند و به انسان‌ها نهیب می‌زند که جهان بیهوده نپندارند: «آیا انسان پنداشته که بیهوده به حال خود رها شده است». آیا فکر می‌کنید انسان به حال خودش رها می‌شود؟ انسان دیندار رابطه‌اش با

عالم را براساس درک پیام‌ها و کسب تجربیات حاصل از دریافت آن تنظیم می‌کند. در نتیجه رابطه چنین انسانی با عالم براساس زیبایی‌شناسی و باور به نظام حکیمانه الهی شکل گیرد (قنبری، ۱۳۹۳: ۴۱-۴۳). طبیعت و عناصر طبیعی با معانی نمادینی مستتر در خود به همراه قوانین الهی خویش، در حکم هادی و راهنما و ابزار شناختی هستند که انسان را به ارزش‌ها و اصول متذکر می‌گردند. بنابراین رابطه درست انسان با طبیعت چنین است که به کمال انسان و استکمال طبیعت توجه داشته باشد (نقی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۶۰-۱۶۱). کمال بخشی به طبیعت در بناهای مسکونی سنتی به دو شکل: ۱- تجلی نمادین طبیعت کالبدی ۲- انتزاع طبیعت در معماری (برگرداندن وجه تمثیلی و معنوی طبیعت و عناصر طبیعی به زبان معماری) صورت گرفته است. (عادلی، ۱۳۹۱: ۱۱۱ و ۱۱۲)

الف- تجلی نمادین و سرشت محور طبیعت کالبدی: حضور نمادین و سرشت محور طبیعت کالبدی در معماری، بیانگر چگونگی نگاه انسان سنتی به طبیعت در وجه معنوی و سرشتی آن است. حضور مستقیم عناصر طبیعی در بناهای مسکونی (رویگرد هم‌آوایی) گاهی با تاکید بر جنبه‌های نمادین که بیان‌کننده امری الهی و اعتقادی است صورت می‌گیرد (عادلی، ۱۳۹۱: ۱۱۱ و ۱۱۲). طبیعت و عناصر طبیعی با معانی نمادین، آدمی را به ارزش‌ها و اصول متذکر می‌گردد و در سازمان فضایی خانه زمینه آسایش و آرامش را فراهم می‌آورد.

ب- بازنمایی وجه معنوی طبیعت: بازنمایی وجه معنوی یعنی حضور کالبد عناصر و پدیده‌های طبیعت به گونه‌ای انتزاعی شده، در معماری هست. در اینجا، طبیعت انسان شده نمادی بر یک امر اعتقادی و آن جهانی است. در این جنبه، شیوه آموختن و اقتباس انسان از طبیعت به صورت الهام صورت می‌گیرد که از طریق توجه به هندسه و نظم موجود در معماری اسلامی- ایرانی و آرایه بندی بناهای مسکونی گذشته همچون هندسه، آرایه و نقوش که بیان متعالی نظم و هندسه طبیعت است، امکان پذیر است (عادلی، ۱۳۹۱: ۱۱۱، ۱۱۲). در اسلیمی نقش‌مایه‌های گیاهی به صورت انتزاعی با خطوط در هم تنیده تصویر شده که پوشاننده‌ی برخی از دیوارهای بناهای مسکونی است و بیانگر نماد تمثیلات آن جهانی و یاد آور رموز نهان در پس حجاب عالم ماده است (بوکهارت، ۱۳۸۱: ۱۴۶). در تجرید با ساده کردن، هندسی کردن اشکال و تفکیک ویژگی‌ها (نقوش اسلیمی گیاهان در نقوش قالی و گچبری دیوارها و طاق و گنبد سقف، گلبرگ های تجریدی گلجام‌ها) طبیعت با تعریفی انسانی نمایش داده می‌شد (داعی‌پور، ۱۳۹۳: ۵۲).

جدول ۳: ارتباط معرفت و طبیعت و انسان (منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲)

معرفت و شناخت	به کمک معرفت حسی	به کمک سیر عقلانی و معنوی (عقل و قلب)
ارتباط انسان با طبیعت بر اساس نیازها	نیاز روانی، احساس شادی و آرامش و توجه به حواس در بهره‌گیری از طبیعت (انسان شیفته زیبایی)	نیازهای عقلانی که از طریق ارتقاء شناخت و معرفت انسان حاصل می‌شود؛ تامین نیازهای زیبایی‌شناسی با استفاده از آرایه‌ها و نمادها، ایجاد زمینه تفکر با دوری از هیاهو و توجه به درونگرایی، همچنین طبیعت با معانی نمادین به عنوان راهنما و هادی و ابزار شناخت منجر به تذکردهی به ارزش‌ها و اصول می‌گردد. در نیازهای عقیدتی و معرفتی: فراهم کردن زمینه تفکر و اعتماد به هدفدار بودن جهان از لحاظ احساسی و عقلی، موظف دانستن انسان به عبادت
جایگاه انسان در ارتباط با طبیعت	هماهنگی و هم‌آوایی با آن به‌عنوان عاملی در مسیر زیست بهتر انسان	کمال بخشی به طبیعت به‌عنوان خلیفه الله: کشف وجوه پنهان طبیعت (وجه نمادین و سمبلیک) که تجلی‌گاه اسماء و صفات الهی است که مسخر انسان گشته؛ همچنین تمام عالم مظهر عظمت خدا

۴-۶- امکان حصول معرفت از طریق طبیعت در خانه‌ها

انسان از جهات و قلمروهای متعدد نیازمند تماس با طبیعت است، که در دو قلمرو قابل تقسیم است: ۱- قلمرو معنوی ۲- قلمرو مادی (نقی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۶۱). به اعتقاد نصر بنیادی ترین مقوله مرتبط با انسان در همه دوران، قلمرو معنوی حیات انسان است. یاری بروجی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۸۳). هم‌آوایی و همسویی با ویژگی‌های ذاتی و قوانین طبیعت را می‌توان در کیفیاتی همچون: ۱- صداقت ۲- تعادل ۳- آرامش ۴- وحدت ۴- تکرار و تنوع ۵- جنبه‌های زیبایی شناختی طبیعت ۶- فرایندها و مکانیسم‌های موجود در طبیعت جست و جو کرد (عادلی، ۱۳۹۱: ۱۰۹). در هماهنگی محیط مصنوع و مسکن با توجه به چند نکته اهمیت دارد: (۱- تماس به صورت سلسله مراتب منطقی ۲- شناسایی و دسته‌بندی و یادآوری معانی نمادین عناصر طبیعی جهت بر آورده نمودن نیازهای معنوی و روانی انسان و برقراری امکان تماس با آن‌ها ۳- توجه به نقش عناصر طبیعی در جهت پاسخگویی به نیازهای معنوی انسان (مهدی نژاد و دیگران، ۱۳۹۴). در طراحی خانه باید ارتباط انسان با حیوانات و پرندگان در نظر گرفته شود مثلاً می‌توان در تراس محلی برای غذا دادن به پرندگان در نظر گرفت. ایجاد حیاط و ایوان در خانه و وجود آب و گیاه در طراحی‌ها ارتباط انسان با طبیعت را مقدر می‌سازد (نقره‌کار و رحیمی، ۱۴۰۱: ۴۱). به نگهداری حیواناتی از قبیل: گوسفند، شتر، اسب، گربه، کبوتر و انواع پرندگان در محل زیست انسان مبتنی بر وجود شرایط زمانی و مکانی توصیه شده است (جوادی آملی،

۱۳۹۵: ۶۴۷). نیاز انسان به طبیعت در قلمرو معنوی حیات، که ابعاد آن واضح و کمیت پذیر نمی‌باشد، موضوعی کیفی بوده که در گذشته بر خلاف قرون اخیر توسط جوامع دینی مورد توجه بوده است. بخشی از این جنبه نیز که به حوزه‌ی روان انسان (آرامش بخشی و زیبایی) مربوط می‌شود، در دهه‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است، لیکن به جنبه معنوی و روحانی رابطه‌ی انسان و طبیعت توجهی نشده است. این جنبه از نیازهای انسان در عناوینی همچون: ۱- زیبایی ۲- تذکرده‌ی ۳- ایجاد زمینه آرامش و تفکر ۴- تلطیف خشونت و صلبيت محیط مصنوع قابل دسته بندی می‌باشد که در جهت استفاده از طبیعت برای پاسخگویی بدان، حفاظت از طبیعت و تامین ارتباط مناسب و نزدیک انسان با آن ضروری است (نقی‌زاده، ۱۳۸۴: ۱۶۱). بنابر گفته‌ی نقی‌زاده؛ جهت پاسخ‌گویی به نیاز انسان از بعد معرفت شناسی می‌بایست، به لزوم ارتباط طبیعت و مسکن از جوانبی که به مولفه‌هایی همچون: ۱- زیبایی ۲- کم کردن صلبيت و خشونت محیط مصنوع ۳- ایجاد زمینه‌ی آرامش و تفکر ۴- تذکرده‌ی توجه کرد.

جدول ۴- کیفیات و متغیرهای به‌دست آمده از ارتباط انسان با طبیعت و نیازهای وی در این ارتباط با هر سه ابعاد (حس و عقل و شناخت) در طراحی مسکن (منبع: نگارندگان، ۱۴۰۲)

معرفت و شناخت	به کمک معرفت حسی	به کمک سیر عقلانی و معنوی (عقل و قلب)
ارتباط انسان با طبیعت بر اساس نیازها	در نیاز روان رسیدن به آرامش درونی و احساس شادی؛ *دستیابی به آرامش از تعامل با محیط و تماس به صورت سلسله مراتبی (باز، نیمه‌باز، بسته) در مسکن به‌عنوان ظرفی برای سکونت * حضور نمایندگانی از طبیعت در درون سازمان فضایی خانه برای ایجاد آسایش از طریق: ۱- طراحی فضایی با حضور آب و فضای سبز ۲- استفاده از طرح و رنگ مناسب ۳- ایجاد چشم‌اندازهای زیبا ۴- درون کشیدن طبیعت به بنا	نیازهای عقلانی از طریق ارتقاء شناخت و معرفت نیازهای زیبایی‌شناسی؛ *پرداخت به آرایه بناها (طبیعت منجمدشده در فرم نقوش گیاهی در کاشی‌کاری‌ها و گچ‌بری‌ها) *شناسایی و یادآوری معانی نمادین عناصر طبیعی ایجاد زمینه تفکر؛ *گردهم آمدن عناصر طبیعی (آب، باد، خاک و ...) در حیات به‌عنوان آیات الهی و تأمل در آن * توجه به درونگرایی و طراحی حیات مرکزی * دوری از هیاهو * تذکرده‌ی؛ *طبیعت و عناصر طبیعی با معانی نمادین متذکر به ارزش‌ها و اصول نیازهای معرفتی؛ اعتماد به هدف‌داربودن جهان از لحاظ احساسی و عقلی *نظم و هماهنگی پدیده‌ها و عناصر نشان از هدف‌داربودن خلقت
جایگاه انسان در ارتباط با طبیعت	هماهنگی و هم‌آوایی با طبیعت به‌عنوان عاملی در مسیر زیست بهتر انسان *صداقت، تعادل، آرامش، وحدت، تکرار و تنوع، جنبه‌های زیبایی‌شناختی، فرآیندها و مکانیزم‌های موجود در طبیعت *ادغام طبیعت و معماری و به‌کارگیری عناصر طبیعت به‌عنوان جزئی از ساختار معماری	کمال‌بخشی به طبیعت (الهام از کالبدعناصر و پدیده‌های طبیعت) *هندسه (موجود در گلچام‌ها و مقرنس‌ها و ...) *نظم موجود در معماری اسلامی ایران * آرایه‌بندی بناها (آرایه و نقوش)

۴-۷- طبیعت در خانه‌های سنتی

معماری سنتی ایران، نمونه‌ای شایسته از هم‌آهنگی میان معماری و طبیعت در سطحی متعالی به شمار می‌رود (عادل، ۱۳۹۱: ۱۰۴). در خانه تاریخی، خانه از طبیعت جدا نیست در سازمان فضایی خانه حضور نمایندگانی از طبیعت الزام بوده و از لحاظ تابش خورشید و جهت وزش باد، نظم فصل‌ها، آب و ... برای ایجاد آسایش بهره می‌گیرد و آن‌ها را در درون خود ادغام می‌کند (عبد الحسینی، ۱۳۹۰: ۲۱). در خانه‌های سنتی ارتباط با طبیعت در سه عرصه متفاوت کالبدی باز، نیمه باز و بسته شکل می‌گرفت که باعث ادراک حسی طبیعت از زوایا و فاصله‌های مختلف و ایجاد معانی جدید می‌شده است (یاری بروجنی و دیگران، ۱۳۹۶: ۳۸۲). طبیعت در خانه‌های سنتی همواره با سه سیمای اولیه، ثانویه و تجریدی حضور داشته است. اسپیرن در تعریف طبیعت اولیه و ثانویه چنین می‌گوید: از نظر مولفینی همچون سیسرو و مارکس، طبیعت اولیه در مفهوم طبیعتی است که انسان آن را دگرگون نساخته و تبدیل به طبیعت ثانویه نکرده است (اسپیرن، ۱۳۸۷: ۴۱). تشکل فضایی یک واحد آپارتمانی، شامل یک بخش بسته و یک بخش باز که فضای باز حیات در مقابل بخش بسته قرار می‌گیرد. بخش بسته، حاصل روی هم گذاشتن چند مکعب است و امکان بسط فضایی و ایجاد تنوع ارتفاعی را در جزء واحدهای هر واحد مسکونی فراهم نمی‌کند. (عبد الحسینی، ۱۳۹۰: ۲۲). راهکارهای پاسخگویی به نیازهای روانی افراد با به چالش کشیدن حواس او در درک طبیعت در خانه‌های سنتی عبارتند از: ۱- ایجاد فضایی با حضور آب و فضای سبز ۲- استفاده از رنگ و طرح مناسب ۳- ایجاد چشم‌اندازهای زیبا (نقره کار و تقدیر، ۱۳۹۳: ۳۱).

۵- جامعه آماری

برای پیشبرد تحقیق و بررسی نتایج حاصله از مبانی؛ اطلاعات مورد نیاز در خصوص هر بنا با مشاهدات مستقیم و عکسبرداری از نمونه‌های موردی واقع در منطقه مقصودیه شهر تبریز (خانه‌های بهنام، گنجه‌ای‌زاده، حیدرزاده) حاصل شده، ارتباط طبیعت و نمونه‌ها در سه عرصه کالبدی باز و نیمه‌باز و بسته به جهت ادراک و حس طبیعت از زوایا و جنبه‌های مختلف بررسی گشته است. علت انتخاب نمونه‌ها؛ واقع بودن آن‌ها در یک منطقه و دسترسی و بررسی دقیق نویسندگان بوده است.

۵-۱- خانه بهنام

قدمت: اواخر زندیه- اوایل قاجار موقعیت: محله مقصودیه تبریز

به کمک سیر عقلانی و معنوی (عقل و قلب)		به کمک شناخت حسی		معرفت و شناخت	
تحلیل	تصویر	تحلیل	تصویر		
طبیعت و عناصر طبیعی با معانی نمادین و متذکر به ارزش‌ها، و طبیعت منجمد شده در تزیینات گیاهی نما		تماس به صورت سلسله مراتبی (باز و نیمه باز و بسته) و وجود فضای سبز در حیاط		فضای باز	ارتباط انسان با طبیعت بر اساس ساحت‌ها
-		وجود تراس و تعامل با محیط به صورت سلسله مراتبی، ایجاد چشم انداز به طبیعت موجود و ایجاد زمینه آرامش		فضای نیمه‌باز	
ایجاد زمینه تفکر و یادآوری معانی نمادین عناصر طبیعت، و طبیعت منجمد شده در تزیینات گیاهی		وجود بازشو با هندسه و طرح های خاص و تعامل با محیط به صورت سلسله مراتبی، ایجاد چشم انداز به طبیعت حیاط و ایجاد زمینه آرامش		فضای بسته	
هندسه و نظم در تزیینات گیاهی، آرایه بندی بنا		صداقت و تعادل در تزیینات		فضای باز	نحوه ارتباط معماری با طبیعت و بهره‌برداری از آن
هندسه و نظم در تزیینات گیاهی و تزیینات سقف تراس		وجود تعادل و تکرار و ریتم موجود در تزیینات گیاهی تراس‌ها، ادغام طبیعت و تراس گویی تراس جزئی از حیاط است		فضای نیمه‌باز	
هندسه و نظم در تزیینات گیاهی و تزیینات شیشه ها و گلجام ها، آرایه‌بندی بنا		تکرار و تنوع در آرایه بندی سطوح دیوارهای داخلی	-	فضای بسته	

قدمت: دوران قاجار- موقعیت: محله تاریخی مقصودیه- مساحت: ۳۰۰۰ متر مربع

به کمک سیر عقلانی و معنوی (عقل و قلب)		به کمک شناخت حسی		معرفت و شناخت
تحلیل	تصویر	تحلیل	تصویر	
طبیعت منجمد شده در تزیینات گیاهی (مقرنس ستون ها)		تماس به صورت سلسله مراتبی و ارتباط با طبیعت حیاط (درخت و آب و نور و آسمان) و محیا کردن زمینه آرامش		فضای باز
آرایه بنا از طریق مقرنس کاری ستون ها		وجود تراس و تعامل با محیط به صورت سلسله مراتبی، ایجاد چشم انداز به طبیعت موجود و ایجاد زمینه آرامش		فضای نیمه‌باز
-	-	وجود باز شو و تعامل با محیط به صورت سلسله مراتبی، ایجاد چشم انداز به طبیعت حیاط و ایجاد زمینه آرامش و وجود حوضخانه در زیر طنپی		فضای بسته
هندسه و نظم در تزیینات گیاهی نما، آرایه بندی بنا		صداقت و تعادل در تزیینات		فضای باز
هندسه و نظم در تزیینات گیاهی ستون های تراس و آرایه بندی بنا		وجود تعادل و تکرار و ریتم موجود در تزیینات گیاهی تراس ها، ادغام طبیعت و تراس گویی تراس جزئی از حیاط است		فضای نیمه‌باز
-	--	وجود حوضخانه در زیر اتاق طنپی و درون کشیدن آب به داخل بنا	-	فضای بسته

قدمت: دوره قاجار - موقعیت: مقصودیه تبریز - مساحت: ۹۰۰ مترمربع

به کمک سیر عقلانی و معنوی (عقل و قلب)		به کمک شناخت حسی		معرفت و شناخت
تحلیل	تصویر	تحلیل	تصویر	
-	-	تماس به صورت سلسله مراتبی و ایجاد دید به طبیعت حیاط و محیا کردن زمینه آرامش		فضای باز
-	-	وجود تراس و تعامل با محیط یه صورت سلسله مراتبی، ایجاد چشم انداز به طبیعت موجود و ایجاد زمینه آرامش		فضای نیمه‌باز
ایجاد زمینه تفکر و یادآوری معانی نمادین عناصر طبیعت، و طبیعت منجمد شده در تزیینات گیاهی		وجود باز شو و تعامل با محیط یه صورت سلسله مراتبی، ایجاد چشم انداز به طبیعت حیاط و ایجاد زمینه آرامش و وجود آب در حوضخانه	 	فضای بسته
-	-	صداقت و تعادل در تزیینات		فضای باز
هنده و نظم در شیشه ها و گلجام ها، آرایه‌بندی بنا		وجود تعادل و تکرار و ریتم موجود در تزیینات گیاهی تراس‌ها، ادغام طبیعت و تراس گویی تراس جزئی از حیاط است		فضای نیمه‌باز
هنده و نظم در تزیینات گیاهی و تزیینات شیشه ها و گلجام ها، آرایه‌بندی بنا		ادغام طبیعت و معماری و به کار گیری آب به عنوان عنصری از طبیعت در داخل فضا		فضای بسته

۶- نتیجه‌گیری

معرفت (شناخت) مفهومی بدیهی است و به اعتقاد حکمای اسلامی؛ شناخت جهان یعنی ایمان اسلامی. ایمانی که شناختی فلسفی و حکیمانه است و منجر به کشف مبدا و مقصد جهان و مراتب آن می‌گردد. ابزارهای معرفت عبارتند از: ۱- حس ۲- عقل ۳- شهود درونی. حس‌گرایان تنها حس، عقل‌گرایان تنها عقل، شهود‌گرایان شهود، فیلسوفان و اندیشمندان اسلامی هر سه ابزار را قبول دارند. طبیعت نیز به‌عنوان منبع معرفت است. انسان در ارتباط با طبیعت در جایگاه: ۱- هم‌آهنگی و هم‌آوایی با طبیعت (صداقت، تعادل، آرامش، وحدت، تکرار و تنوع، جنبه‌های زیبایی شناختی، فرآیندها و مکانیزم‌های موجود در طبیعت) ۲- کمال‌بخشی به طبیعت (جنبه‌ها و وجوه پنهانی طبیعت) قرار دارد. راه‌های پاسخگویی به نیازهای انسان در ارتباط با طبیعت عبارتند از: ۱- نیازهای عقلانی از طریق الهام از هندسه و تزیینات موجود در طبیعت، ارتباط مستقیم با طبیعت و دید بدان که منجر به زمینه تفکر و اندیشه در مخاطب می‌گردد و با راهکارهایی همچون دوری از هیاهو و درون‌گرایی منجر به حس تذکر در انسان می‌شود. ۲- نیازهای روانی: توجه به حواس در ارتباط با طبیعت که منجر به احساس شادی و آرامش می‌گردد. ۳- نیازهای معنوی و روحانی از طریق الهام از طبیعت انتزاعی و هندسه و نظم موجود در آرایه‌ها، که منجر به زیبایی و تذکر دهی، ایجاد زمینه آرامش و تفکر، تلطیف خسونت و صلیبیت محیط می‌گردد. در خلاصه می‌توان عنوان نمود که معرفت حسی از طریق هم‌آهنگی و هم‌آوایی با طبیعت و تامین نیازهای روانی و معرفت شناسی عقلانی و معنوی از طریق کمال‌بخشی به طبیعت و تامین نیازهای عقلانی و معنوی حاصل می‌گردد. که نقش طبیعت در جامعه آماری (خانه‌های بهنام، گنجه‌ای زاده، حیدرزاده) از بعد معرفت شناسی (معرفت حسی، عقلانی و معنوی تحلیل گشته و نتایج حاصله در جدول ذیل عنوان شده است.

جدول ۵- ارتباط طبیعت و معرفت در جامعه آماری

معرفت و شناخت	به کمک شناخت حسی	به کمک سیر عقلانی و معنوی
ارتباط انسان با طبیعت بر اساس ساخت ها	تماس به صورت سلسله مراتبی (باز و نیمه باز و بسته) و وجود فضای سبز در حیاط- وجود بازشو و تعامل با محیط به صورت سلسله مراتبی، ایجاد چشم انداز به طبیعت حیاط و ایجاد زمینه آرامش و وجود آب در حوضخانه- وجود تراس و تعامل با محیط به صورت سلسله مراتبی	ایجاد زمینه تفکر و یادآوری معانی نمادین عناصر طبیعت، و طبیعت منجمد شده در تزیینات گیاهی- آرایه بنا از طریق مقرنس کاری ستون ها- طبیعت منجمد شده در تزیینات گیاهی (مقرنس ستون ها)
نحوه ارتباط معماری با طبیعت و بهره‌برداری از آن	صداقت و تعادل در تزیینات- وجود تعادل و تکرار و ریتم موجود در تزیینات گیاهی تراس‌ها، ادغام طبیعت و تراس گویی تراس جزئی از حیاط است- ادغام طبیعت و معماری و به کار گیری آب به عنوان عنصری از طبیعت در داخل فضا	هندسه و نظم در تزیینات گیاهی و تزیینات شیشه ها و گلجلم ها، آرایه‌بندی بنا- هندسه و نظم در تزیینات گیاهی ستون های تراس و آرایه بندی بنا

با بررسی اطلاعات حاصله از مبانی و تحلیل در خانه های سنتی؛ بدین نتایج دست یافته شد: ۱- ارتباط خانه‌های سنتی با طبیعت منجر به معرفت حسی، عقلانی و شهودی می‌شود که در بخش جامعه آماری در سه سطح؛ فضای باز و نیمه‌باز و بسته نمود ارتباط معرفت و طبیعت تحلیل گشته است. راهکار جهت نیل به مهم‌ترین اصل در وادی معرفت (کمال): ۱- هر سه ابزار شناخت و معرفت (حس، عقل، قلب و شهود) در ارتباط با طبیعت به کار گرفته‌شود و تنها به یک بخش اکتفا نشود. ۲- تنها جنبه‌های روانی ارتباط با طبیعت مدنظر قرار نگیرد و حوزه معنوی و روحانی نیز جهت نیل به غایت اصلی (کمال) مدنظر باشد. ۳- علاوه بر هماهنگی و هم‌آوایی با طبیعت، کمال بخشی بدان نیز صورت گیرد. ۴- کیفیات و متغیرهای به‌دست آمده از ارتباط انسان و طبیعت و نیازهای وی در این ارتباط با هر سه ابزار (حس و عقل و شناخت) در طراحی مسکن به کار گیرد.

منابع

۱. اسپیرن، آن ویستون، (۱۳۸۷)، «زبان منظر»، ترجمه؛ سیدحسین بحرینی و بهناز امین‌زاده، تهران: دانشگاه تهران.
۲. بورکهارت، (۱۳۸۱)، «هنرمقدس»، ترجمه جلال ستاری، تهران: سروش.
۳. پی‌پوپمن، لویس، (۱۳۸۷)، «معرفت‌شناسی: مقدمه‌ای بر نظریه شناخت، ترجمه و تحقیق»: دکتر رضا محمدزاده، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول
۴. جوادی‌آملی، عبدالله، (۱۳۹۵)، «مفاتیح الحیاه»، انتشارات اسراء، چاپ دویست و سوم
۵. خاک‌زند، مهدی، امیراحمد احمدی، (۱۳۸۶)، «نگاهی اجمالی به رویکرد میان طبیعت و معماری»، باغ نظر، شماره ۸، سال ۴، ۳۵-۴۷.
۶. خواجه، فاطمه، (۱۳۹۳)، «نقش طبیعت در زندگی انسان در کلام امام علی (ع)»، پایان‌نامه جهت اخذ کارشناسی ارشد در رشته نهج البلاغه، دانشگاه کاشان، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی گروه آموزشی معارف اسلامی
۷. داعی‌پور، زینب، (۱۳۹۳)، «ارتباط حضور طبیعت و افزایش حس تعلق در خانه‌های بومی ایران»، باغ نظر، ۳۰، ۴۹-۵۵
۸. دکارت، رنه، (۱۳۶۹)، «تاملات در فلسفه اولی»، ترجمه احمد احمدی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی
۹. رنجبران، محیا، باقرکریمی، آرمین کشاورز و نفیسه گلستانی، (۱۳۹۴)، «نقش طبیعت در هویت دهی فضای شهری»، کنفرانس بین‌المللی معماران، معماری و زیرساخت‌های شهری،
۱۰. رشیدی، شیرین، سوسن کشاورز، سعید بهشتی، اکبر صالحی (۱۳۹۶). «تحلیل تطبیقی بنیان‌های معرفت‌شناسی بر اساس دیدگاه‌های استاد مطهری و جوادی‌آملی». عقل و دین. دوره نهم، شماره شانزده، صفحه ۷۷-۱۰۴.
۱۱. صلیبا، جمیل، (۱۳۶۶)، «فرهنگ فلسفی»، ترجمه منوچهر صانعی دره بیدی، تهران: حکمت، چاپ اول.
۱۲. ضرغام، ادهم، (۱۳۶۷)، «تجلی حقیقت طبیعت در فرآیند منظره‌پردازی»، هنرهای زیبا، شماره ۳۵، ۱۰۳-۱۱۴
۱۳. طاهری، جعفر، (۱۳۹۳)، «تدابیر اقلیمی محیط‌های مسکونی در طب دوره سنتی»، تاریخ علم، دوره ۱۲، شماره ۱، صفحه ۱۷-۳۷
۱۴. طباطبایی، محمد حسین (۱۳۶۶)، «رسال الولایه»، ترجمه همایون همتی، تهران: امیرکبیر.
۱۵. طباطبایی، سید محمد حسین، (۱۳۷۴)، «تفسیر المیزان»، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۶. عدلی (۱۳۹۱)، «نسبت طبیعت و معماری از منظر هستی‌شناسی اسلامی پژوهشی در خانه‌های سنتی فلات مرکزی ایران با تمرکز بر ۴ خانه شاخص در یزد، نائین و کاشان»، سال سوم، شماره ۵، بهار و تابستان ۱۳۹۲
۱۷. عبدالحسینی، جواد، (۱۳۹۰)، «سازگار کردن طراحی خانه‌های مسکونی تبریز و باکو با فرهنگ و اقلیم بومی»، فصلنامه علمی- پژوهشی باغ نظر، مرکز پژوهشی هنر معماری و شهرسازی نظر، شماره ۱۸، سال ۸، ۱۳-۲۴

۱۸. عطایی، ستاره، سیده مرضیه طبیبیان، (۱۳۹۶)، «تأثیر تعامل طبیعت با فضای معماری در ارتقای طراحی مجتمع‌های مسکونی»، عنوان همایش: کنفرانس بین المللی توسعه پایدار و عمران شهری زمان
۱۹. علی، رجب (۱۳۹۸)، «بررسی و نقد آراء اقبال لاهوری در خصوص منابع معرفت از دیدگاه حکمت متعالیه»، پایان نامه جهت اخذ رساله دکتری رشته فلسفه اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع آموزش عالی امام خمینی (ره) - مدرسه عالی حکمت و دین پژوهی
۲۰. غفاری جباری، شهلا، محمد علی کی‌نژاد، آیدا ملکی، (۱۳۹۶)، «موفقه‌های مسکن مطلوب در تعامل با محیط‌زیست مبتنی بر اندیشه‌های اسلامی»، نشریه فیروزه اسلام، پژوهش معماری و شهرسازی اسلامی، شماره ۴، بهار و تابستان ۱۳۲۴، ۹۶-۱۳۲۴
۲۱. قنبری، بخشعلی (۱۳۹۳)، «روابط انسان از منظر اسلام (بخش اول: روابط انسان از دیدگاه متفکران غربی)»، پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، کد طرح ۲۲-۲۰۹۴
۲۲. مصباح‌یزدی، محمد تقی، (۱۳۹۲)، «آموزش فلسفه، قم: انتشارات موسسه آموزشی و پرورش امام خمینی»، چاپ سوم، جلد ۱.
۲۳. مطهری، مرتضی، (۱۳۶۷)، «مساله شناخت»، صدرا، تهران
۲۴. مطهری، مرتضی، (۱۳۷۳)، «بازیافت هویت»، مجله پاسدار اسلام
۲۵. معتمدی، عبدالله، (۱۳۹۲)، «سبک زندگی مطلوب براساس دیدگاه ارتباطی (ارتباط انسان با خود، خداوند، دیگران و طبیعت)»، فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ویژه‌نامه سبک زندگی، سال ۴، شماره ۱۳، بهار.
۲۶. مهدی‌نژاد، جمال‌الدین، اسماعیل ضرغامی، سیده اشرف سادات، (۱۳۹۴)، «رابطه انسان و طبیعت در باغ‌ایرانی از منظر معماری اسلامی»، فصلنامه علمی-پژوهشی نقش جهان، شماره ۱-۵، ۲۷-۴۱.
۲۷. نسیمی، آناهیتا، حافظه پوردهقان (۱۳۹۶). «بازیابی نقش طبیعت در ارتقاء کیفیت سکونت در برج‌های مسکونی»، چهارمین کنفرانس معماری و شهرسازی، پایداری و تاب‌آوری، از آرمان تا واقعیت.
۲۸. نقره‌کار، عبدالحمید (۱۳۸۷)، «درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی»، تهران: شرکت طرح و نشر پیام سیما، وزارت مسکن و شهرسازی، دفتر معماری و طراحی شهری.
۲۹. نقره‌کار، عبدالحمید، سمانه تقدیر، (۱۳۹۳)، «بررسی قابلیت‌های فضای معماری جهت ایجاد بستر پاسخگویی به نیازهای انسان از منظر اسلام (نمونه‌موردی: خانه‌های زینت الملک شیراز و بروجردی‌های کاشان)»، شهر ایرانی-اسلامی (۱۵)، ۲-۳۴.
۳۰. نصری، عبدالله (۱۳۸۷)، «تکاپوگر اندیشه‌ها»، ج ۴، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۳۱. نصر، سیدحسین (۱۳۵۹)، «علم و تمدن در اسلام»، ترجمه احمد آرام، تهران: نشرخوارزمی
۳۲. نصر، سیر حسین، (۱۳۷۵)، «هنر و معنویت اسلامی»، فصلنامه هنر، شماره ۲۶.
۳۳. نقی‌زاده، محمد (۱۳۸۰)، «ساحت‌های حیات و مراتب هنر»، فصلنامه فرهنگ، شماره ۴۲، زمستان ۱۳۸۰
۳۴. نقی‌زاده، محمد، (۱۳۸۴)، «جایگاه طبیعت و محیط زیست در فرهنگ و شهرهای ایرانی»، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات
۳۵. نهج‌البلاغه (ترجمه و شرح)، (۱۳۶۷)، ترجمه سید علی نقی اصفهانی (فیض الاسلام)، ج ۱-۴
۳۶. کبیری‌سامانی، (۱۳۹۲)، «طبیعت، کیمیای معماری: نگاهی نو به انسان، طبیعت و معماری»، اصفهان: انتشارات گلدسته.
۳۷. یاری بروجنی، سعدوندی نفیسه، آرمین مهدی بهرامیان (۱۳۹۶)، «دستیابی به پایداری زیست‌محیطی در مسکن امروزی به واسطه طبیعت»، علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره ۲۲، شماره ۵